

Günther Beck von Mannagetta und Lerchenau: Obrázky ze skříně

Tímto článkem bychom chtěli představit jednu z význačných postav pražské německé univerzity, profesora botaniky Günthera Becka von Mannagetta und Lerchenau (1856–1931), a to především prostřednictvím obrazového materiálu, který se nachází v herbářových sbírkách Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Jsou to diapozitivy, výukové tabule, ale také autorské kresby prof. Becka pro připravovanou a nikdy nevydanou knihu o houbách (barevné ukázky najdete na str. 85–86 tohoto čísla *Živy*). Pokud tyto materiály, vyhotovené různými technikami, doplníme o řadu jeho známých publikovaných kreseb, vyvstane nám před očima zajímavý obrázek nejen Beckových kreslířských zájmů, ale zároveň stavu dobové odborné ilustrace jako takové.

V r. 1882 byly ustaveny namísto původní Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze dvě nové univerzity – česká a německá. Obě vedle sebe působily až do osudného r. 1939, kdy byly sloučeny do jedné – říšské univerzity. Ta byla po válce zrušena.

Na německé univerzitě v Praze, během jejího takřka šedesátiletého trvání, působila řada vynikajících osobností. Pramenů k tomuto období se však nedochovalo mnoho. Na konci války proběhl pokus evakuovat univerzitní archiv do Bavorska, transport byl ale zničen a řada dokladů pak vzala za své v poválečném období. Místa však nacházíme určité střípky této doby. A tak jednou z věcí, která o výuce, výzkumu a lidech působících na německé univerzitě může něco vypovědět, jsou obrazy – tedy různé obrazové materiály dosud uložené na půdách, ve sklepech a ve skříních na chodbách starých univerzitních budov. Některé zde zůstaly snad z praktických důvodů – jsou umně vyvedené, názorné a zároveň krásné, takže i po válce našly uplatnění ve výuce.

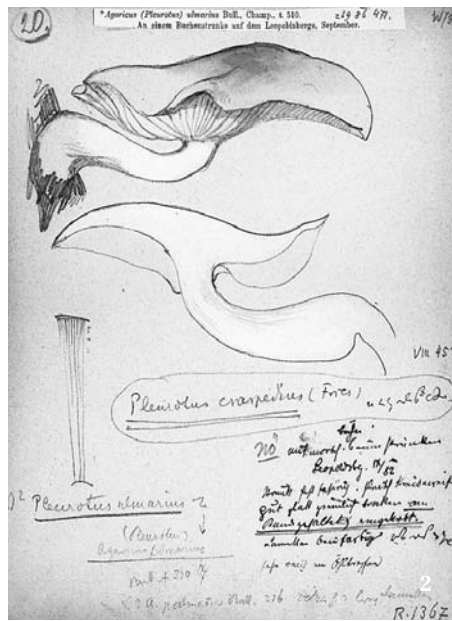
Skrze obraz k poznání

Günther Beck se narodil v Bratislavě do rodiny státního zástupce Josefa Becka. Studoval ve Vídni, kde potom také pracoval v botanickém oddělení dvorského kabinetu (dnes přírodovědného muzea). V r. 1899 byl povolán na botanický ústav německé univerzity do Prahy, který řídil až do r. 1921. Stal se uznávaným odborníkem na floristiku a fytogeografii a v těchto oborech také vedl své přednášky pro posluchače botaniky.

Kurzy to musely být poutavé, zmiňuje se o nich např. německý algolog Adolf Pascher, jenž Beckovy fytogeografické přednášky hodnotí jako jedny z nejlepších. Uvádí také, že Beck používal pro doplnění výkladu výukové tabule – udává až 600 vlastnoručně kreslených tabulí (Pascher 1931 a 1953). Pokud můžeme věřit tomuto údaji, pak se do dnešní doby dochoval pouze nepatrný zlomek původního počtu. Jde

o čtyři kresby pro Beckovy přednášky – dva ekosystémy – alpská tundra a tropický deštný les (obr. 1 na str. 85) a dvě archaické rostliny – jinan dvouláložný (*Ginkgo biloba*) a welwitschie podivná (*Welwitschia mirabilis*, obr. 4 na str. 86). Kromě těchto ilustrací se ale ve sbírce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy nacházejí také kresby fosilních rostlin pro paleobotanické přednášky prof. Karla Rudolpha nebo kresby detailů květů pro přednášky z květní ekologie prof. Fritze Knolla. Ručně kreslené tabule představují originalitou velmi cenný historický materiál. Vznikaly často pro specializované přednášky s tématy, která nebyla běžně dostupná v tištěné formě. Tištěné výukové tabule se v této době těšily značné popularitě, vydávaly je přední nakladatelské domy a na sériích pracovali etablovaní vědci. Také Günther Beck navrhoval botanické tabule pro nakladatelství Gerold's Sohn ve Vídni.

Plně se tak ztotožňoval s trendem založit výuku přírodovědných předmětů hlavně

1 Günther Beck von Managetta und Lerchenau. Převzato z publikace A. Paschera (1931)

2 *Agaricus ulmarius* – liha jilmová (dnes *Hypsizygus ulmarius*). Kresba tužkou a akvarelem, formát originálu zhruba A5. Orig. G. Beck

3 Smrk omorika (*Picea omorica*), kresba podle fotografie

4 Bosenské pohoří Prenj. Z publikace Die Vegetationsverhältnisse der illyrischen Länder (Beck 1901, obr. 3 a 4)

na přímém smyslovém pozorování (unmittelbare sinnliche Anschauung, Beck 1917), který během 19. stol. postupně sílil především v německém prostředí. Nejlepší bylo samozřejmě studovat daný předmět „in vivo“. To ale mělo své meze, objekty exotické, nedostupné, příliš velké, nebo naopak příliš drobné tak byly různými způsoby zobrazovány. Obraz žákům předmět přiblížil, zpřístupnil studiu a neurčité pojmy nabývaly konkrétnějších podob.

Kromě předvádění nástěnných tabulí mohlo přednášku oživit také promítání diapozitivů. Beck se jejich výrobě rád věnoval a díky jeho studii pro časopis *Lotos* známe i základní postupy, které se na botanickém ústavu pro tyto účely používaly. Na skleněné destičky (formátu 8 × 8 cm) se přenášela fotografie, většinou dále kolorovaná (obr. 5 na str. 86). Fotografie byla v této době rychle se rozvíjejícím médiem, neznamenalo to však, že by zcela nahradila přírodovědnou kresbu. Univerzity pořizovaly fotoaparát často především proto, aby mohly dále reprodukovat kresby, případně jiné materiály (Schulze 2004). Tak tomu bylo i u welwitschie, kdy Beck použil pro diapozitiv fotografii výukové tabule (obr. 6 na str. 86). Pro zhotovení diapozitivu nebylo vždy nutné postupovat klasickým fotografickým procesem v temné komoře. Obraz bylo možné vyvolat i v mírně osvětlené místnosti, pokud se zachytil na diapozitivní desku (např. Edwards Kristall plates). Šlo to ale i zcela bez pomoci fotografie, obrázek se nakreslil na želatinový plátek, který se vložil mezi dvě skleněné destičky. Kreslilo se rovněž perem přímo

na sklo zakouřené plamenem (např. xylo-lu). Takto vyrobený nákras se mohl obarvit kolodiem, na závěr se obrázek přikryl vrchním sklem, které se ke spodnímu po stranách přilepilo (Beck 1907).

Musíme však podotknout, že ani u tabulí, ani u diapositivů asi nikdy s jistotou neurčíme, které kresby pocházejí opravdu z ruky Günthera Becka, pro které připravil pouze návrh, nebo které mu nakreslil někdo jiný. V této době bylo běžné, že pro univerzity pracoval najatý kreslíř. Na české univerzitě si ilustrátory najímal např. profesor zoologie Antonín Frič (Němec 2002). Pro výše zmíněného prof. Paschera zase kreslila ilustrace k článkům jeho studentka Rosalia Brabetzová (podle ústního sdělení Tomáše Kaliny z katedry botaniky PřF UK) nebo slečna Knottová, provdaná Sigmondová (Mollenhauer 2001). Občas byli zapojeni i rodinní příslušníci, např. barevné přílohy spisů Jana Svatopluka Presla ručně kolorovaly jeho sestry Klára a Terezie (Živa 2003, 5: 237–240).

Smysl přírodovědné ilustrace

Ať už Beck zhotovoval diapositivy či tabule zcela sám, nebo s pomocí někoho dalšího, rozhodně mu nechyběl výtvarný talent. Dokazují to skici hub pro připravovanou monografii, u kterých mu autorství nelze upřít. Je otázkou, zda své schopnosti tříbil na vídeňském gymnáziu, nebo později na univerzitě. Právě v Beckově době, tedy na přelomu století, byl kladen silný důraz na rozvoj kreslířských schopností přírodovědců, rostla poptávka po kvalitní výuce přírodovědného kreslení a byla kritizována její absence na univerzitách. Na nedostatky německých univerzit si stěžuje např. botanik a majitel nakladatelství, které vydávalo nástěnné výukové tabule, Arnold Dodel. „Kreslení je stále zanedbáváno, jde o vedlejší předmět a na některých místech je jím naprosto pohrdáno... Kolik nadání bylo takto pohřbeno... Kolik přirozených talentů bylo takto ve státě a v celé společnosti ponecháno ladem nebo zničeno májovými mrazy školní pedagogiky!“ Podle Dodela (1889) již není botanika onou scientia amabilis, tedy líbeznou vědou, jak ji nazýval Carl Linné.

V Praze byla situace, zdá se, podobná. Bohumil Němec, pozdější profesor botaniky na české univerzitě, si ve svých vzpomínkách stěžuje, že výuka kreslení je, alespoň na české přírodovědě, zanedbávána. Za to, že si umí nakreslit tužkou či perem ilustrace pro své publikace, vděčí především výuce gymnaziální. Stále lituje, že později neměl více příležitostí toto umění zdokonalit. Na přírodovědecké fakultě by podle něho měl být zřízen lektorát praktického kreslení (Němec 2002). Snad alespoň částečně zajišťovala určitou průpravu v tomto směru přírodovědná praktika. Ve vzpomínkách cituje Fričova asistenta ze zoologických praktik: „přírodopisec musí umět kreslit, nebude-li, ať toho nechá.“

Jestliže se přírodovědec rozvíjí a zdokonaluje v kreslení, zlepšuje se zároveň v pozorování. Kresba tak může sloužit jako prostředek analýzy. Toto tvrzení ilustrují i Beckovy kresby hub. Jsou analytické, můžeme na nich vidět náčrty z různých úhlů pohledu, kresby řezů celou plodnicí nebo zvětšené detaily, ilustraci doprovázejí poznámky často v těsnopise (obr. 2;

také obr. 2 a 3 na str. 85). Skici a náčrty mohou být cestou k porozumění studovaného předmětu. Kresba tak pro přírodovědce představovala významný nástroj a kreslení bylo úzce spojeno s popisnou vědou. Beck ve své době nebyl výjimkou – ze starší generace skvěle kreslil např. mykolog August Corda (blíže o něm Živa 2017, 5: CXXII–CXXIV) nebo přírodovědec Jan Svatopluk Presl, později třeba botanik Julius Sachs, který jako Purkyněho asistent denně připravoval a kreslil mikroskopické preparáty (Živa 2003, 5: 237–240 a 2014, 4: LXXII–LXXIII).

Význam ilustrace spočívá také ve vědecké komunikaci a v komunikaci vědce s širší veřejností, a může sloužit jako jeden ze způsobů prezentace výsledků výzkumu. Ilustrace zprostředkuje snadno a přímo slovně těžko vyjádřitelné podoby a poměry. Pro prezentaci své práce a ilustraci publikovaných výsledků využíval prof. Beck různých technik, kresbu i fotografii. Fotografie však neslouží vždy pro finální věcné a přesné zachycení skutečnosti, ale do jisté míry jako kopie nebo médium, se kterým lze dále pracovat. To jsme viděli již v procesu přípravy diapositivů, které se zhotovovaly zmenšením kreslených tabulí. Dalo by se říct, že opačným procesem je kresba podle fotografie, kterou Beck použil např. ve flóře ilyrských zemí (obr. 3 a 4). Opět nelze s jistotou tvrdit, zda překresloval Beck sám, nebo někdo z nakladatelství, proces publikace byl pravděpodobně komplikovanější. Beck neilustroval pouze své práce, přispěl také např. do Reichenbachovy *Icones florae Germanicae*. Pro tu nakreslil přes 300 tabulí (svazky 22, 24 a 25).

V dějinách vědecké ilustrace hrála vždy roli otázka, do jaké míry může být stylizovaná a do jaké míry do ní mohou pronikat umělecké prvky. Podle Lorraine Dastonové a Petera Galisona (2007) v 19. stol. do vědeckého zobrazování vstupuje tzv. mechanická objektivita. Tento přístup vyžaduje přesné kopírování pozorovaných objektů, jakákoli osobní invence, ať už sklon ke zjednodušení a schematizaci, nebo k estetizaci, je nežádoucí. Pokud však sledujeme Beckovo dílo, nezdá se, že by estetickou stránku zcela opomíjel. Od něho sice nemáme žádná bližší vyjádření k významu či funkci ilustrace ve vědě, ale snad by souhlasil s tím, že vědecká ilustrace může mít i estetickou hodnotu. Byl, podle svých současníků, ale i dalších generací přírodovědců, skvělým znalcem rozšíření a složení rostlinných společenstev. Cit pro vnímání krajiny, schopnost posoudit prchavé, ne vždy přesně zachytitelné podoby a poznat typ společenstva nebo rostlinu na první pohled snad můžeme spojovat i s estetickým citem. Tyto dva talenty se v Beckově případě podporují a ukazují ho jako člověka, který je nadán pro pozorování, ale i zachycení studovaných předmětů, navíc je okouzlen možnostmi techniky své doby a hledá nové způsoby vyjádření ve vědě, nejen slovního, ale také obrazového.

Studie byla realizována s podporou Grantové agentury České republiky v rámci projektu č. 16-03442S.

Použitá literatura uvedena na webu Živy.

